

De Nieuwe **Kroniek**

Uitgave Oudheidkamer Tiel en Omstreken

Zesde jaargang, nummer 3, september 2015

Verkommerd land, armoede en weldadigheid • Een muzikale familie: Nol van Buren en zijn nazaten • Grafkelders Kütthe en Post op Ter Navolging gered van de ondergang • Nieuwe website: digitale mijlpaal

Inhoudsopgave

Cultuurhistorisch nieuws

Wat doe je met een gegeven paard?	3
Strooiveld op Ter Navolging	4
Monument Van der Capellen in wording	5
Dichtgespijkerd verleden	6
Streekmuseum Baron van Brakell aanwinst voor regio	8
Resultaat door samenwerking	10

Verkommerd land, armoede en weldadigheid	11
--	----

Een muzikale familie – Nol van Buren en zijn nazaten	23
--	----

Grafkelders Kütthe en Post op Ter Navolging gered van de ondergang	30
--	----

Uit de vlooiënklap

De Wethouderskade in de winter	36
--------------------------------	----

Boekbesprekingen

1 - Duizend jaar weer, wind en water in de lage landen	39
2 - Dagboek van Otto van Wijhe	
3 - Nederlands grote Rivieren. Drie eeuwen strijd tegen overstromingen	
4 - De dikke toren van Varik. Een geschiedenis	
5 - As in beeld	

50 jaar geleden

Uit: De Nieuwe Tielsche Courant, najaar 1965	42
--	----

Nieuwe website: digitale mijlpaal	44
-----------------------------------	----

Activiteitenkalender 2015-2016	46
--------------------------------	----

Verenigingsinformatie	47
-----------------------	----

Wat doe je met een gegeven paard?

Door Pierre van der Schaaf

Onderhoud Joodse begraafplaats in Tiel

Vorig jaar zomer werden de Joodse begraafplaatsen van onder andere Tiel en Culemborg bezocht door een groot aantal vrijwilligers van de Stichting voor Boete en Verzoening. De tot deze stichting behorende werkgroep zet zich sinds 1979 in voor met name het 'groot onderhoud' van de grafstenen op Joodse begraafplaatsen. Zoals de stichting dat zelf noemt: 'verootmoediging met de handen'. Het is vooral aan deze stichting te danken dat de symbolen op de meeste grafzerken op de Tielse Joodse begraafplaats weer zicht- en leesbaar zijn. De vraag die wel rijst is in hoeverre de gehanteerde methodieken en materialen wel 'passend zijn' bij de monumenten die al onder handen zijn genomen. Zo is er gewerkt met schuurtollen en hogedrukspuiten terwijl er een lijmsort is gebruikt die geel opdroogt (op een grijze steen). De grijze variant van de lijm is duurder en daarom werd er helaas gekozen voor de goedkopere optie. Dat alles even los van de manier waarop gebroken stenen in verschillende gevallen weer 'aan elkaar zijn gezet'. Bijvoorbeeld; een steen die gebroken was, is weer op elkaar gezet en gelijmd. Door het gebrek aan hechting is het bovenstuk er kort daarna weer afgevallen met achterlating van, uiterst moeilijk te verwijderen, lijmresten op het onderste deel van de steen.

Het is een 'gegeven paard' en dat mag je nu eenmaal niet in de mond zien. Jammer, want

met iets minder tijdsdruk en wat meer zorgvuldigheid was er een resultaat ontstaan dat (nog) meer recht doet aan het historische karakter van dit rijksmonument!

Ondeskundig herstel op Joodse Begraafplaats, 2014 (Foto: Jan Bouwhuis)

Strooiveld op Ter Navolging

Door Pierre van der Schaaf

Op 5 juni 2015 werd de begraafplaats Ter Navolging weer in gebruik genomen, dat inclusief een strooiveld. Ter gelegenheid daarvan is dit strooiveld verrijkt met het monument Via Nominum van de hand van Michiel van Luijn. Het werd, met fysieke ondersteuning van vader en zoons Michiel en Joost van Luijn, gecompleteerd door wet-houder Marcel Melissen door middel van het in het monument plaatsen van de eerste paal met de naam van iemand wiens as er recent is verstrooid: beeldend kunstenaar Coen Kaayk.

Opening strooiveld op Ter Navolging, 6 juni 2015 (Foto: Jan Bouwhuis)

Monument Van der Capellen in wording

Door Emile Smit

Vrijwel op de plaats waar zich nu de raadzaal van de gemeente Tiel bevindt, stond in 1741 het geboortehuis van een van Tiels grootste zonen, Johan (Joan) Derk van der Capellen tot den Pol. Hij werd vooral bekend als een van de grondleggers van de Nederlandse democratie. In Tiel was er tot nu toe weinig dat nog aan hem herinnerde. Dat gaat nu veranderen.

De gemeente Tiel en de Vereniging Oudheidkamer hebben een prijsvraag uitgeschreven voor een herinneringsmonument. Deze is gewonnen door de kunstenaar Jos Bregman. Achter de raadzaal zullen in hout de initialen JDCP gaan verschijnen. Op de plaats van de Tielse democratie wordt dan de grondlegger herdacht. Het monument zal waarschijnlijk nog dit najaar worden onthuld.

Johan Derk van der Capellen tot den Pol (Collectie auteur)

Dichtgespijkerd verleden

Door Peter Schipper

Aan de parade van leegstaande panden zijn er de afgelopen maanden weer drie toegevoegd. Wie gaat kijken aan de Hoveniersweg treft daar een stuk dichtgespijkerd en verkommerd verleden. En wat voor verleden! Daar staat een brok katholieke arbeidersemancipatie in steen te kwijnen. Nog niet zo lang geleden konden in het lagere gebouw, bekend als 't Grachtenhuys, de voetjes van de vloer. Eigenlijk was het een verbouwd fabriekspand, dat na renovaties geschikt was gemaakt voor de eigen, in 1896 opgerichte, werkliedenvereniging Sint-Joseph. Het illustreert tevens de dadendrang van de paters Piels en Siemes. In 1921 vond eveneens de naaischool voor katholieke meisjes er onderdak. Velen zullen zich nog herinneren dat de heer Bloemsmas na de oorlog concerten organiseerde en in de

't Grachtenhuys, dat rechts naast het patronaatsgebouw staat, hier nog in functie als onderkomen van de NKV, circa 1965 (Foto: particulier bezit)

jaren zestig kon je er populaire bandjes als The Hot Rollers uit Tiel horen spelen.

Het pand ernaast, meer aan de Hoveniersweg gelegen, is een fraai voorbeeld van de bouwstijl die we de Amsterdamse School noemen. Kenmerkend zijn de plastische gevels, een effect dat men hier bereikt heeft via de golvende lijn van de erkers, die zich naar boven voortzetten als stoere ronde accenten. Verder springen de grote aandacht voor details, de gebruikte steensoort en de tegelvelden met het opschrift R.K. Patronaat en het jaartal 1916 in het oog. In dat jaar kocht het R.K. Jongenspatronaat een rijtje van drie huizen van de firma Athmer Martens om die af te breken en door nieuwbouw te vervangen. De architect was H. Zoetmulder en de aannemer J. Orlemans en Zoon. Zo'n patronaatsgebouw was bedoeld om de niet leerplichtige adolescenten te beschermen en wel in het bijzonder om ze van het pad van het socialisme af te houden. Een nobel streven, vond ook de overtuigd katholieke familie Daalderop die het initiatief dan ook financieel steunde.

Na de oorlog bleven de panden in katholieke handen en deinden de namen mee op de schrale golven van maatschappelijk-religieuze veranderingen: KAB (vanaf 1945) en NKV (vanaf 1964). Op het laatst viel het roomse bolwerk en vierde de Evangelische Zendingsgemeente De Ark in het patronaatsgebouw

zijn diensten, totdat die op zijn beurt weer verdween naar een nieuwe, eigen kerk op Latenstein.

Huidige eigenaar van dit stuk Tielse geschiedenis is woningcorporatie Kleurrijk Wonen. Desgevraagd deelde een woordvoerder mij mede dat er momenteel plannen worden ontwikkeld. 't Grachtenhuys zal mogelijk niet overeind blijven, maar het patronaatsgebouw

maakt wel een goede kans in het straatbeeld gehandhaafd te worden. Ik eindig door de woorden aan te halen die een journalist van Ons Weekblad in augustus 1917 bij de officiële inwijding schreef: 'De algemene indruk was, dat het mooie Patronaat inderdaad een gebouw is, dat zeker tot de merkwaardigste van Tiel mag gerekend worden, een aanwinst derhalve van onze stad'. We zullen zien of dat voor onze generaties nog steeds geldt.

Het dichtgespijkerde patronaatsgebouw aan de Hoveniersweg, juni 2015 (Foto: auteur)

Streekmuseum Baron van Brakell aanwinst voor regio

Door Bert Leenders

Het Heemkundig Museum in Ommeren heet voortaan Streekmuseum Baron van Brakell. De naamsverandering is niet alleen een ode aan de 150 jaar geleden overleden adellijke herenboer, landbouwpionier en stichter van het Fonds Hulpbetoon aan de arbeidende klasse in het buurtschap Meerten, Frederik Louis Willem baron van Brakell van den Eng, maar markeert tevens de uitbreiding en verbreding van het vroegere Heemkundig Museum. Het vloeroppervlak is door een verbouwing en uitbreiding meer dan verdubbeld. Daardoor is er niet alleen plaats voor een fraaiere opstelling van de collectie,

maar is er ook voldoende ruimte voor de Historische Kring Kesteren en Omgeving met het Arend Datema Instituut dat zijn historisch archief, bibliotheek en onderzoeksruimte van het station in Kesteren eerder dit jaar naar Ommeren verhuisde. In de ruime nieuw gebouwde kelder heeft de waardevolle collectie van het vroegere Boerenwagenmuseum van Buren een plaats gekregen. Deze collectie is uitgebreid met twee fraaie door Den Haan Uitvaartverzorging in bruikleen gegeven rouwkoetsen. Ook tref je er een op het maken van boerenwagens gerichte smederij, wagenmakerij en timmermanswerkplaats aan.

Pleintje met oude ambachten in Streekmuseum Baron van Brakell te Ommeren (Foto: Frank Noordenbos)

Jammer dat deze kelder voor de tentoongestelde wagens wat laag is. Dieper de grond in bleek echter onbetaalbaar. De Historische Kring Kesteren beschikt over een groot deel van de bovenverdieping. Een permanente tentoonstelling toont hier de ontwikkeling van onze streek vanaf de prehistorie. Hier zijn eveneens de studiezaal en bibliotheek te vinden. Beneden is een fraaie ruimte voor de lezingen van deze actieve oudheidkundige vereniging, waarvan ook andere organisaties en particulieren gebruik kunnen maken. Zeer geslaagd is het complete dorpsplein. Daar hebben onder andere de winkels en werkplaatsen van de ambachtzolder van het museum in Tiel een fraai nieuw onderkomen gekregen. Bij een authentiek dorpscafé kun je even uitrusten en genieten van een drankje en versnapering.

De omvangrijke en kostbare uitbreiding is mogelijk gemaakt door het Fonds Hulpbetoon dat de bouwkosten voor zijn rekening nam. De gebruikers, Stichting De Boerenwagen, het Heemkundig Museum en de Historische Kring Kesteren betalen een bescheiden huur en moeten uit eigen budget de inrichting en exploitatie bekostigen. Door donaties van onder andere de Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken en heel veel zelfwerkzaamheid van een grote schare vrijwilligers was het mogelijk om een prachtig resultaat te bereiken.

Bij mooi weer is een wandeling door het aangrenzende fraaie parkbos zeer de moeite waard. Dit kent een interessante variatie aan boomsoorten en de graven van de baron en zijn echtgenote bevinden zich vlakbij. Hoewel er nog wat kleine werkzaamheden uitgevoerd worden is het museum deze zomer gewoon open. De officiële opening heeft op 22 augustus 2015 plaatsgevonden. Toen presenteerde Klaas Tammes het door hem geschreven boek over baron van Brakell. In het volgende nummer van De Nieuwe Kroniek zal Wim Veerman hieraan aandacht schenken.

Voor meer info over de historie en de geschiedenis van het museum, de collectie en de openingstijden zie:

<http://www.streekmuseumbaronvanbrakell.nl>

Hoofdingang Streekmuseum Baron van Brakell te Ommeren, 2015 (Foto: Bert Leenders)

Resultaat door samenwerking

Door Peter Schipper

De afgelopen maanden hebben de verenigingen Waardevol Tiel en Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken zich intensief beziggehouden met de steeg die loopt achter de winkel van de firma Blijdesteijn, in de wandeling de Ruiterssteeg genaamd. Omwonenden hadden de gemeente Tiel verzocht de steeg af te sluiten om zo vandalisme en overlast te voorkomen. Dankzij intensief overleg met alle betrokken partijen kon een voor iedereen bevredigende oplossing worden bedacht: overdag is de steeg open en kan men wandelen

van de Voorstad naar de Ruitersstraat en omgekeerd, na sluitingstijd van de winkels is de gang afgesloten. Twee hekwerken zorgen daarvoor. Door een extra bijdrage van de vereniging Oudheidkamer Tiel konden hekken worden aangeschaft die veiligheid en een uitstraling die past bij een historische stad combineren. Enkele bewoners zullen zelf als hekwachters fungeren. Op dinsdag 30 juni vond de oplevering plaats en werden de sleutels overhandigd. Een hoopgevend resultaat!

Bewoner Toon van Dijk, oud beheerder van het Flipje en Streekmuseum, passeert het hek aan de Voorstad (Foto: Peter Schipper)

Verkommerd land, armoede en weldadigheid

De jaren vijftig als keerpunt

Door Klaas Tammes

Verkommerd land, armoede en weldadigheid kenmerkte het Rivierenland tot omstreeks de jaren vijftig van de vorige eeuw. Die jaren zijn het kantelpunt in de geschiedenis van onze regio.

(Onderstaand artikel is een bewerking van een lezing van de auteur in het Regionaal Archief Rivierenland te Tiel op 29-11-2014 ter gelegenheid van de presentatie van de Historische Atlas van het Rivierenland)

A. Verkommerd land

Tot de jaren vijftig was voor veel buitenstaanders de Betuwe één grote boomgaard. Duizenden mensen die erheen trokken om de bloesem te zien waanden zich in een van de welvarendste streken van Nederland. Die bloeiende bomen verborgen echter een breed en somber achterland. Daar lag een verkommerd land. Daar kon de bus met dag-

jesmensen niet komen. Daar waren de wegen te slecht. Even slecht als de grond: toendra's in de winter en keiharde velden in de zomer. Een gebied van gras en onkruid.

De komgronden. Het in cultuur brengen van deze praktisch onbruikbare gronden met een oppervlakte van 100.000 ha., dat was de grote uitdaging. Die uitdaging was niet een technische maar veel meer een psychologische. Anders dan in de Zuiderzeepolders waar men eerst het land kon winnen en daarna de mensen, werkte het hier andersom: in de

Foto: Klaas Tammes tijdens een lezing in het Regionaal Archief Rivierenland te Tiel op 29 november 2014 (Foto: Bert Leenders)

Betuwe moest men eerst de mensen winnen voordat men het land kon winnen.

Die mensen woonden geconcentreerd op de hogere gronden, de oeverwallen en stroomruggen. Daar lagen de dorpen en daar stonden de prachtige bloeiende boomgaarden.

De komgronden waren onland. De koeien gingen dood aan de diarree door het eten van de giftige moeraspaardenstaart. Enorme oppervlakten onbruikbaar land terwijl jonge energieke boeren wegens gebrek aan grond naar elders vertrokken.

En die Rivierenlanders dan, waarom pakten ze die komgronden niet aan? Eeuwenlang vochten ze tegen het water maar de komgronden lieten ze links liggen.

Een studie uit het begin van de jaren vijftig verwoordt het zo:

'Voortlevend in een achttiende-eeuwse mentaliteit, wacht men hier, vergeten tussen onze grote rivieren, passief en in volkomen rust af, of men nog eens aangegrepen zal worden door de geest van de moderne wereld.' (De Jonge. Blz. 14)

De boeren in de Betuwe waren pachters op een gemengd bedrijf met verspreid liggende percelen. De grond werd elk jaar opnieuw verpacht in een opgewonden en opbiederig proces.

In veel gevallen had de boer maar één jaar de beschikking over een bepaald perceel. Dat stimuleerde hem niet om in die grond te investeren. Alles wat hij deed, deed hij dan voor de pachter van het volgende jaar. Dus deed hij niets.

De pachtwet van 1938 maakte pas een eind aan deze éénjaars-toekomst. Een boer zonder toekomst kan nooit een goede boer worden.

De boer bewerkt het land met een eergetouw (ploeg zonder wielen).
Schilderij door Anton Mauve, circa 1875 (Foto: Het geheugen van Nederland)

Ook de onduidelijkheid over de bedrijfsopvolging was een grote belemmering voor de ontwikkeling van de landbouw.

In Groningen nam één zoon het bedrijf over, voor de andere kinderen bood men een andere toekomst. Velen gingen studeren.

In de Betuwe wachtte men rustig af hoe het zou lopen. Zo gebeurde het dat men na de dood van de ouders bij elkaar bleef inwonen: degene die het eerst aan bod kwam trouwde en woonde met de ongetrouwden onder een dak; niet alleen met broers en zussen maar dikwijls ook nog met ooms en tantes.

De Betuwe was bij uitstek de streek van de ongehuwden, veel boeren zochten een vrouw. Jarenlange verlovingsen waren geen uitzondering, wachtend op een eigen bedrijf, een eigen huis.

Studies vanuit Wageningen gaven aan dat de landbouwkundige toestanden in dit gebied slecht waren, zo slecht als misschien nergens in ons land. Diezelfde studie liet zien op basis van keuringen van dienstplichtigen dat ongeveer 95% van de Nederlanders in gemeenten woonden met een hogere intelligentie dan in de onderzochte dorpen Rumpt en Gellicum.

De onderzoekers aarzelden niet om deze uitkomst als geldend voor de hele streek te verklaren. Dat stemde immers ook overeen met wat men van de geestelijken en onderwijzers had vernomen, dat de intellectuele eigenschappen van de Betuwanaren ver beneden redelijk peil bleven.

Ouders beschouwden de schooltijd van hun kinderen vaak als een noodzakelijk kwaad. Zo gauw de leeftijd dat toeliet moesten ze van school.

In dit onderzoek dat je in deze tijd het verwijt van stereotypering dan wel discriminatie zou opleveren, constateerde men eveneens dat een typische eigenschap van de Betuenaar een volkomen gebrek aan belangstelling was voor alles wat niet direct materieel voordeel ten gevolge heeft.

De schooljeugd ontbeerde het aan fantasie en belangstelling.

Deze studie van Franssens, een medewerker van prof. Hofstee heeft veel beroering teweeg gebracht. (De Jonge. Blz. 14/15) Zo erg kon het toch niet zijn!

Dr. A.R. Hol, een tijdgenoot herkende het beeld maar nuanceert het in haar in 1957 verschenen studie over de Betuwe:

Zeker de Betuenaar is voorzichtig: hij staat wantrouwend tegenover het nieuwe, dat teleurstelling kan brengen en teleurstelling wil hij zich besparen. Vernieuwingen in de landbouw werden daarom maar langzaam ingevoerd. De Betuenaar is buitengewoon gevoelig voor waardering. Te vaak werd hun minderwaardigheid voorgehouden – vooral vreemde onderwijzers hadden daar een handje van.

Afhankelijk als de boer in zijn bedrijfsvoering is van de natuur, voelt hij het als een onbehoorlijke last als hij daarbij ook nog talrijke voorschriften van anderen op te volgen krijgt. Aan ambtenaren op zijn hof heeft hij een hartgrondige hekel. (Hol. Hoofdstuk 5. Bevolking)

Vreemden die het beter weten moeten het nodige overwinnen. Ook bij de aanpak van de komgronden.

De komgronden leverden alleen hooi dat net goed genoeg was voor de paarden. Daardoor was het lange tijd een belangrijke brandstof. Toen de paardentram verdween, de cavalerie alleen nog parades hield en PK stond voor benzinekracht, verdween ook de hooihandel. Daarnaast verdween de mandenmakerij toen de fruitkisten in zwang kwamen. Door armoede gedreven verlieten velen de streek waardoor de bevolking nauwelijks groeide. Er was gebrek aan landbouwgrond terwijl de komgronden lagen te wachten om in cultuur gebracht te worden.

Na de Tweede Wereldoorlog kwam de drang sterk naar voren om de achtergebleven gebieden in het Rivierenland versneld in ontwikkeling te brengen. De komgronden konden immers bijdragen aan een vergroting van de welvaart, niet alleen in het rivierengebied maar in het hele land. Waarom zou je je alleen concentreren op de nieuwe Zuiderzeepolders terwijl andere meer voor de hand liggende 'landaanwinningen' om aandacht schreeuwden. Het rivierengebied mocht niet vergeten worden.

Op 6 januari 1951 installeerde de Commissaris van de Koningin in Gelderland in het Ambtmanshuis te Tiel de Gelderse Komgronden Commissie.

Eindelijk werden de komgronden aangepakt.

B. Armoede

Armoede en ellendige woontoestanden zijn eeuwenlang kenmerkend geweest voor het rivierengebied.

Armoedebestrijding was primair een zaak van kerk en liefdadigheid. De overheid zag

voor zich geen taak weggelegd. Ze liet het over aan het particulier initiatief.

In 1871 werd in Lienden de Vereniging ter Verbetering van de Toestand der Arbeidende Bevolking van Lienden opgericht.

De basis hiervoor was een rapport van Frits baron van Verschuier, een neef van baron van Brakell van den Eng in Ommeren, dat hij in 1868 schreef. Frits van Verschuier zou twintig jaar voorzitter zijn van deze vereniging.

In zijn rapport onderscheidde hij vier groepen arbeiders: van redelijk zelfredzaam tot vaak afhankelijk van het armbestuur. Voor elke groep beschrijft Van Verschuier hun woon- en werkomstandigheden.

Een arbeidsdag telde in de zomer elf uur en in de winter acht.

Vrouwen en kinderen uit de laagste klassen werkten mee.

'Was er geen werk op de boerderijen voorhanden dan zag je ze langs de wegen gaan met zakken, waarin zij het onkruid van de velden doen en het gras dat langs de kanten van het land groeit, om het daarna aan kleine burgers te verkopen.'

Wanneer men geen put had dronk men slootwater.

'Dat slootwater niet altijd schadelijk behoef te werken, bewees mij een 90-jarige grijsaard die er die leeftijd bij bereikt had.'

De huisjes van de mensen uit de laagste klassen waren in zeer slechte staat en werden slecht onderhouden.

'Bij storm of zware regen is het gezin dikwijls verplicht het dak vast te houden, er ladders of planken of hout op te leggen ten einde het niet weg te laten waaien of de regen in huis te doen vallen.'

Privaten waren óf zeer primitief óf ontbraken geheel.

'De omgeving van zulke huisjes bewijst reeds dat er geen privaten aanwezig zijn.'

Slaapplaatsen waren veelal uiterst primitief. *'Oude baalzakken daar er geen dekens of lakens aanwezig zijn. Vandaar de gewoonte om zich geheel gekleed te bed te begeven hetgeen natuurlijk een grote oorzaak is van het spoedig verslijten der kleren. Bij onderzoek is mij gebleken dat er verschillende huisgezinnen zijn alwaar het ondergoed op het lichaam der kinderen was vastgenaaid zodat er natuurlijk van geen wassen van het lichaam sprake kon zijn. Ook heb ik een huishouden bestaande uit man, vrouw en vijf kinderen gevonden dat in één bedstede sliep ten einde minder van de kou te lijden. Slechts enige lommen ter bedekking waren aanwezig.'*

Onder normale omstandigheden kon men in de hogere klassen over voldoende voedsel beschikken. In de laagste klasse was de voorraad aardappels al op voordat de winter nog maar voor de helft was verstreken. Daarna leed men honger.

Verwarmen deed men door het stoken van kolengruis, sprokkelhout of koolzaadstronken.

In de winter gingen er drie keer zo veel kinderen naar school als in de zomer. Van april tot november was er massaal schoolverzuim omdat er gewerkt moest worden.

'De uitspanningen zijn hoogst gering en bepalen zich tot het werpen met centen op de hoeken der wegen, het praten onder de lindenboom, het drinken van een borrel en de omgang met het vrouwelijk geslacht. Deze laatste heeft vele huwelijken op jeugdige leeftijd en onechte kinderen ten gevolge.'

Van Verschuier concludeerde dat de mate van armoede van drie factoren afhankelijk was.

- Allereerst hing het af van de man. *'Wanneer de man arbeidzaam, eerlijk en te vertrouwen is, is mij nooit een voorbeeld voorbij gekomen dat hij zelfs des winters geen werk had.'*
- Nog meer was de vrouw bepalend. Kon zij met geld omgaan en wist zij met beperkte middelen toch *'de pot te koken'*.
- De voornaamste reden van armoede was echter *'het leven bij de dag'*.

Als men in de zomer goed geld verdiend had legde men niets opzij voor de moeilijke wintermaanden.

C. Weldadigheid

Het particulier initiatief van vermogende al dan niet adellijke personen speelde een belangrijke rol bij het bestrijden van de armoede in het Rivierenland.

Opvallend is het grote aantal particuliere fondsen dat hier in de regio middels testamenten tot stand kwam. Aad Nekeman heeft ze 1997 eens op een rij gezet in zijn boek *'De stille miljoenen van het Rivierenland'*. Twee fondsen die ongeveer in dezelfde tijd ontstonden waren het Völckerfonds in Zoelen en het Fonds Hulpbetoon aan de arbeidende klasse in de buurtschap Meerten in Lienden.

De stichter van het Völckerfonds was Johan Adolph Völcker, heer van Soelen.

Onderdeel van het testament van Völcker bij zijn overlijden in 1880 was een legaat aan de armen van Zoelen. Hij stelde voor dit doel ruim 9 ha. grond beschikbaar waarvan de *'pacht of de jaarlijkse huurpenningen van die*

percelen zullen strekken tot het geven van jaarlijkse uitdelingen bestaande in dekking, kleding en brandstoffen aan de behoeftigen en behoeftig wordenden der gemeente van Zoelen, ook kunnen de revenuen gebezigd worden tot het opbouwen en herstellen hunner woningen.'

Het fonds moest bestuurd worden door de burgemeester, de dominee en een diaken.

Vrijwel onmiddellijk na het overlijden van Völcker traden er onduidelijkheden op over de interpretatie van het testament.

Was het legaat nu enkel bedoeld voor de armen van het dorp Zoelen of voor die van de gemeente Zoelen waartoe de beide Avezathen behoorden? De gemeenteraad vond dat het moest gaan om de armen van het dorp Zoelen. Omdat goedkeuring van de koning nodig was voor het accepteren van het legaat was er een KB nodig. Dat kwam af op 12 juni 1880.

Tot ieders verbazing werd daarin bepaald dat niet alleen het dorp Zoelen maar de armen van de hele gemeente mochten profiteren van het fonds.

De gemeenteraad aanvaardde het legaat maar bepaalde daarbij dat de voordelen van het fonds alleen ten goede zouden komen van de armen van het dorp Zoelen (De koning kan ons nog meer vertellen).

Honderd jaar lang heeft het Völckerfonds geïnvesteerd in de volkshuisvesting. Tientallen woningen werden in die periode hersteld, vernieuwd en aangepast aan de nieuwe tijd. In tijden van grote armoede, zoals in de crisisjaren, gaf het fonds ook directe armenzorg en gaf het inhoud aan de tweede doelstelling: 'het verstrekken van dekking, kleding en brandstof'.

De laatste jaren richt het fonds zich nog uitsluitend op het ondersteunen van het Zoelense verenigingsleven.

Het Fonds Hulpbetoon werd bij testament ingesteld door baron van Brakell van den Eng in Lienden. Hij overleed in 1865 maar had bepaald dat het fonds pas in werking zou treden een jaar na het overlijden van zijn echtgenote. Het fonds ging daarom pas officieel van start in 1893.

Van Brakell was een landbouwpionier en een van de belangrijkste vernieuwers van de landbouw uit zijn tijd. Hij maakte van zijn bedrijf Den Eng van 150 ha. (in 1860) een modelboerderij waarop hij tal van experimenten uitvoerde.

Als eerste introduceerde hij in Nederland de rijenteelt, hij introduceerde nieuwe gewassen en ontwikkelde nieuwe landbouwwerktuigen. Dankzij hem werd de eerste landbouwschool in Nederland opgericht en hij was de initiatiefnemer en een van de drie oprichters van de Gelderse Maatschappij van Landbouw. De Betuwse boer zag alle vernieuwingen van Van Brakell met groot wantrouwen aan.

'Mijne wijze van landbouw, vreemd in het oog der landlieden, werd uit een niet gunstig oogpunt beschouwd.

Ik moet dikwijls aanmerkingen van mijne onderhorigen dulden, welke te belachelijk zijn om hier te vermelden.

Ja om een vreemd werktuig in gebruik te brengen had ik Jobs geduld nodig, enkele malen ben ik verplicht geweest met geweld mijne wijze van bewerking te doen uitvoeren en dan helaas, gold het spreekwoord: met koppige honden is het slecht hazen vangen, en wel tot mijn groot nadeel.'

Die argwaan ten opzichte van vernieuwingen in de landbouw kenmerkte de Betuwse boer, zoals we eerder zagen, tot in de jaren vijftig. Aan het eind van zijn leven stelde Van Brakell een aantal van zijn denkbeelden bij. Zo zag hij steeds grotere nadelen in de toegenomen mechanisatie.

Zelf ging hij daarom over op een spade-cultuur. Steeds grotere oppervlakten liet hij met de schop ompspitten. Geholpen door het grote aanbod van goedkope dagloners liet hij dit in 1852 doen met ruim dertig hectare. In de winter van 1852/1853 had hij voor dat doel meer dan dertig arbeiders in dienst. De mest liet hij zo veel mogelijk per kruiwagen of draagbaar aanvoeren.

Van Brakell had naast landbouwkundige motieven vooral sociale en politieke argumenten voor de inzet van zoveel handarbeid. Voor hem was werk de beste remedie tegen armoede. Hij vond dat mensen zoals hij moreel verplicht waren om zo veel mogelijk personen aan werk te helpen. De steeds toenemende mechanisatie zag hij als een bedreiging van de werkgelegenheid en als gevolg daarvan voorzag hij werkeloosheid en armoede. Als er op het platteland geen werk was zouden de arbeiders naar de steden trekken. Door deze toevloed van arbeiders zouden daar de lonen dalen. Het was daarom in ieders belang dat de landarbeiders op het platteland bleven en daar werk hadden.

Zo niet dan *'bekomt men in plaats van een krachtige, arbeidende bevolking in ruil een zwak en ellendig mensenras hetwelk van de geboorte af geen zuivere lucht heeft kunnen inademen daar het bijna altijd in benauwde vertrekken zijn leven heeft doorgebracht. En wat erger is: waar ziet men de gemoederen*

het eerst tot onrust ontvlammen? Waar hebben de politieke onruststokers hun dépôts? Waar vindt men de meeste zedeloosheid? Stelt men er dus prijs op om het vaderland een krachtige arbeidende klasse te doen behouden dan moet de landbouw tegen een billijk loon werk kunnen geven.'

Van Brakell was ervan overtuigd dat de landbouw aan een gezonde arbeidende klasse overvloedig werk kon verschaffen. Wel zou men die dan moeten opvoeden. Van Brakell spreekt in dit verband over het 'Patronaat tot heil dier klasse'. Armoede kon beteugeld worden door orde in de huishoudingen aan te brengen waardoor spaarzaamheid ontstaat. *'lets af te zonderen om in werkloze dagen te kunnen bestaan; grote verdiensten grote verteringen dat is nu veelal de leus.'*

Deze opvatting sloot naadloos aan bij de conclusies die zijn neef Van Verschuer later in zijn rapport over de armoede in Lienden zou trekken.

Van Brakell had bepaald dat de kerkenraad van Lienden toezicht op het fonds moest houden. Deze raad formeerde daartoe uit zijn midden een Commissie van Toezicht.

(Dit kerkelijk bestuur duurde tot 1953. Daarna, tot 1999, kwam het bestuur in handen van het college van B&W van Lienden. In 1999 werd de band met het gemeentebestuur doorgesneden en werd het fonds bestuurd door een zelfstandig stichtingsbestuur.) De begunstigden van het Fonds waren de arbeiders en handwerkers die woonden in de buurtschap Meerten ten tijde van het overlijden van de baron, alsmede hun nakomelingen. De status van rechthebbende verkreeg men dus door afstamming. Die status verloor men als men geen arbeider meer was, trouwde

met iemand van buiten de buurtschap of niet voor het vijfentwintigste jaar belijdenis van het gereformeerde geloof had afgelegd en een hoofdstuk uit de Bijbel verstaanbaar kon voorlezen.

Waar had men recht op?

- Elke man of vrouw der arbeidende klasse in de buurtschap Meerten die 60 jaar is, krijgt van de administrateur 14 en een halve roede bouwland in gebruik.
- Datzelfde geldt voor ieder arbeidersgezin, waarin 6 kinderen in leven zijn en waarvan de oudste jonger is dan 18 jaar.

- Elke kraamvrouw der arbeidende klasse, wettig gehuwd, ontvangt van de administrateur kindergoed ter waarde van 7 gulden.
- Aan elke persoon uit de arbeidende klasse die volgens de getuigenis van twee doctoren aan een ongeneeslijke ziekte of kwaal lijdt en daardoor onbekwaam is om zijn brood te verdienen, zal door de administrateur wekelijks een gulden worden uitgereikt.
- Verder ontvangt ieder persoon uit de arbeidersklasse in de buurtschap die de belijdenis van het geloof aflegt, voor 5 gulden aan ondergoed.

LIENDEN.

Dorpsstraat met kerk in Lienden. Litho door Emrik & Binger, 1865, uit mapje Tiel en Omstreken, beschreven door mr. A.W. Engelen. Uitgave: D. Mijs, Tiel (Collectie Flipje en Streekmuseum Tiel)

Ook bij dit fonds leidde de interpretatie van het testament tot problemen. Met name de vraag wie er nu precies rechthebbende was, riep veel spanning op en leidde uiteindelijk tot een tweetal rechtszaken tussen rechthebbenden en de Commissie van Toezicht. De Commissie liet soms de persoonlijke omstandigheden van mensen zwaarder wegen dan de strikte formuleringen van het testament toestonden. Op die manier verwierf men rechten die niet hadden mogen worden toegekend. Op twee terreinen ontstond scheefgroei:

- 1 In de jaren dertig – midden in de crisistijd – schrapte de Commissie van Toezicht vierendertig mensen van de lijst van rechthebbenden omdat gebleken was dat zij – hoewel door twee artsen afgekeurd en dus onbekwaam om hun brood te verdienen – toch soms zware lichamelijke arbeid verrichtten.

Een keuringsarts verklaarde dat als volgt: *‘Het begrip ongeneeslijk ziek, wil zeggen dat de ziekte waar aan men lijdt niet te genezen is. Iemand die dus een klein gebrek of een kleine afwijking heeft, die niet te cureren is, is ongeneeslijk ziek.’*

De rechter oordeelde in 1937 dat de appellanten beschikten over een schriftelijke verklaring van twee artsen waaruit bleek dat zij waren afgekeurd en dus voldeden ze aan de bepalingen van het testament.

- 2 Het tweede proces in 1979 ging over het verboden huwelijk. Een groot aantal mensen stond nog op de lijst hoewel ze door een huwelijk met een niet-rechthebbende hun rechten verloren hadden. Tachtig van de negentig rechthebbenden werden daarom geschrapt.

Opnieuw verzet en de gang naar de rechter en opnieuw wonnen de rechthebbenden: *‘Hoewel in strijd met de eisen die in het testament gesteld zijn aan de rechthebbenden maar daartoe wel bevoegd heeft de Commissie in de loop der tijd de kring der rechthebbenden zelf uitgebreid door de regel ten aanzien van het huwelijk met een niet-Meertense partner niet strikt toe te passen. Het gaat dan niet aan hen, een aldus verkregen recht nu te ontnemen.’*

Eveneens constateerde de rechtbank dat ook op een ander punt het testament te ruim geïnterpreteerd was. Want moeilijk was te argumenteren dat een zelfstandig handelaar, een zelfstandige landbouwer, een secretaris van een polderdistrict, een inspecteur van een verzekeringsmaatschappij, een ambtenaar en een kleuterleidster, allemaal nog behoorden tot de arbeidende klasse.

Het fonds heeft alle stormen doorstaan en bestaat nog steeds.

D. De jaren vijftig

Vanaf de jaren vijftig verloren deze fondsen hun betekenis in het kader van de armoedebestrijding. Het waren jaren van de vooruitgang. Ze kenmerkten zich door het vrijkomen van een ongehoorde energie, waarmee planmatig werd gewerkt aan een fundamentele modernisering van Nederland op vrijwel elk gebied, zij het in een wat benauwde, verzuilde atmosfeer.

Sociale wetgeving ging meer en meer zorgen voor een vangnet. In 1947 kwam met de noodwet Drees een ouderdomsvoorziening, in 1956 gevolgd door de AOW.

Armoede bleef echter nog lange tijd bestaan en zichtbaar in ons gebied.

Een van de laatste schandvlekken van armoede en woonellende was de stad Buren. Maar ook daar keerde het tij in de jaren vijftig.

Met de komst van burgemeester Van Sandick in 1946 kwam er in Buren een burgemeester die de stad van de ondergang wist te redden. Een Haagse ambtenaar had hem het advies meegegeven: *'Burgemeester, laat maar een bulldozer komen en schuif de hele boel maar plat.'* Buren was totaal verkrot. Er heersten ellendige woontoestanden, de armoede was schrijnend.

In 1948 hield Van Sandick de Burense bestuurders een spiegel voor:

'Sinds mensenheugenis was Buren bekend om zijn zuinig beheer. Deze zuinigheid ging ten koste van de gemeentelijke gemeenschap. De bestuurders van Buren waren trots op de financiële zelfstandigheid maar was het niet juist geweest indien zij trots waren geweest op een gemeente welke in bloei vooruit ging. Buren schrompelde als een oude juffrouw ineen en liet alle kansen om vooruit te komen voorbijgaan.'

De Oranjestraat te Buren in 1959. Rechts een onbewoonbaar verklaarde woning (Foto: G. Th. Delemarre)

De huizen welke er waren vervielen, nieuwe werden praktisch niet gebouwd, een uitbreidingsplan was er niet, waterleiding een overbodige luxe. Het vuil ontsiert de wallen.'

Van Sandick ging aan de slag en overwon de weerstand bij gemeenteraad en bevolking. Buren werd onder zijn leiding gerestaureerd in een tijd dat er nog geen restauratieregelingen waren. Het naoorlogse Nederland stond in het teken van afbraak en nieuwbouw en nog niet in dat van behoud en restauratie. De plannen werden in de jaren vijftig gemaakt, de uitvoering vond vooral in de jaren zestig plaats.

Dit ingrijpen was hard nodig. Tientallen woningen waren inmiddels onbewoonbaar verklaard. De ellendige woontoestanden in Buren haalden de publiciteit.

Het Gelders Dagblad van 25 februari 1964 schreef over de deplorabele woontoestanden in het vervallen stadje Buren. De muurhuizen stonden op instorten. Een journalist nam een kijkje in een van de huisjes: *'De slaapkamer was een en al vocht en de keuken een droefenis, ook vol vocht, donker en alles moest afgedekt worden voor het neervallende stof.'*

Muurhuizen in de Oranjestraat te Buren in 1959, gezien vanaf de tuinzijde (Foto: G. Th. Delemarre)

Nog aangrijpender was het rapport van een maatschappelijk werkster uit dezelfde periode: 'Vrijwel alle bezochte huizen waren verwaarloosd en vochtig en te klein voor het aantal bewoners. Extreem was de situatie in het pand Oranjestraat 24 (in de huidige Kniphoek, red.). De toestand welke ik daar aantrof laat zich bijna niet in woorden uitdrukken, was van zo'n grenzeloze vervuiling en verarming, van zo'n grote verwaarlozing, dat men zich nauwelijks kan voorstellen dat in een dergelijke behuizing een mens kan leven, laat staan gezond kan blijven.'

Ook Vrij Nederland besteedde aandacht aan de woonellende in Buren. Op 20 juni 1964 schreef Igor Cornelissen over de vergaande verkrotting van de stad. Een paar muurhuizen dienden als stal, zo constateerde hij.

Buren werd de parel van de Betuwe dankzij een voortvarende burgemeester.

Plaquette voor burgemeester R.A. van Sandick, de redder van historisch Buren. Geplaatst in de Culemborgsepoort te Buren en onthuld door zijn zoon H.W. van Sandick en de Burense burgemeester K.C. Tammes, op 1 april 2003 (Foto: P. Schipper)

De jaren vijftig waren voor onze streek een keerpunt.

De komgronden werden in cultuur gebracht en samen met de ruilverkavelingen op basis van de nieuwe ruilverkavelingswet van 1954, kreeg de landbouw in ons gebied toekomst. Boeren werden agrarische ondernemers. Armoedebestrijding was niet langer afhankelijk van kerk en weldadigheid.

De staat nam de zorg voor de minder bedeedden over.

Particuliere fondsen kregen nieuwe doelstellingen.

Restauratie won het van afbraak.

Waterleidingen werd aangelegd, bruggen gebouwd en nieuwe wegen ontsloten het gebied.

We zien om ons heen wat het geworden is.

Een prachtig Betuws landschap met een krachtige landbouw en economisch sterk ontwikkelde streken.

Vanuit een geïsoleerde ligging werd het Rivierenland tot een knooppunt in Nederland. In die ontwikkeling waren de jaren vijftig cruciaal voor de Betuwe van nu.

Literatuur:

L.J.A. de Jonge – *Verkommerd Land*. 1954.

A.R. Hol – *De Betuwe*. 1957.

W.F.K. baron van Verschuier – *Rapport inzake de armoede in Lienden. 1868*. (Dit rapport was de start van de in 1871 opgerichte Vereniging ter Verbetering van de Toestand der Arbeidende Bevolking van Lienden, waarvan Van Verschuier voorzitter werd.)

K.C. Tammes – Het Völckerfonds te Zoelen. In: *De Drie Steden*, 2003. Nummer 3.

K.C. Tammes – *Het Fonds Hulpbetoon aan de Arbeidende Klasse in de Buurtschap Meerten*. 1993.

R.A. van Sandick. Buren 1946-1973. In: K.C. Tammes – *200 jaar Burgemeesters. Buren 1813-2013*. pag. 227.

K.C. Tammes – *Baron van Brakell. De biografie van een landbouw pionier*. 2015.

Een muzikale familie: Nol van Buren en zijn nazaten

Door Bert Leenders

Op 28 november 2012 overleed op 61-jarige leeftijd de bekende pianist, componist, tekstschrijver, dirigent en entertainer John van Buren.

Vooraf zijn bijdragen als schrijver van teksten en muziek en de muzikale leiding en begeleiding van de musicals van de stichting Stallure voor groot en klein (Idem Dito) worden in onze regio node gemist.

Sinds zijn dood stond John postuum veelvuldig in de schijnwerpers. De lokale media besteedden veel aandacht aan zijn leven en werk en ook omroep Gelderland maakte enkele programma's rond zijn persoon. Cabaretière Karin Breurs wijdde in 2013 een theatertournee aan John. Zijn dochter Kilke nam het initiatief om 61 van de meer dan 1000 columns die John voor de Gelderlander en de Tielse Courant (Dagblad Rivierenland) schreef in boekvorm te laten verschijnen. Onlangs besloot het gemeentebestuur het plein bij het

cultuurcentrum, dat nu gerealiseerd wordt, te vernoemen naar deze ereburger van Tiel. Voor deel 6 van het biografisch woordenboek van Tiel schreef ik een lemma over John van Buren. Bij het verzamelen van gegevens voor dit lemma bleek dat naast Johns dochter Kilke en broer Berry ook Nol, de vader van John en Berry een begaafd musicus was en zijn kinderen en kleinkind de weg wees naar de lichte muze. Nol van Buren en de muzikale tijd waarin hij leefde staan centraal in dit artikel.

The Jeeps op tournee in 1946. Van links naar rechts: Hennie Wittekamp; Dick Harteman; Frans Soulier; Gerrit Krouwel; Has Velders; Nol van Buren; Jan Dokkum (Collectie Berry van Buren)

Nol van Buren, musicus Personalia en jeugd

Arnoldus Stephanus (Nol) van Buren werd 23 januari 1918 in Geldermalsen geboren. Hij stierf op 30 maart 1999. Zijn ouders, Huibertus Johannes van Buren en Johanna van Kessel hadden in Geldermalsen een café. Ze kregen vijf kinderen, drie meisjes en twee jongens. Nol was de op een na oudste. De ouders van Nol waren zeker voor die tijd weinig honkvast. Ze startten hun horecaloopbaan in Geldermalsen. Daarna verhuisden ze naar Tricht en Culemborg, gingen terug naar Geldermalsen en via Tiel naar Kapel-Avezaath. In Tiel was café de L'Avenir aan de Kleibergsestraat hun werkterrein. Nol trouwde op 4 april 1942 op 24-jarige leeftijd met Rijntje Hevel. Zij kregen twee zonen, Berry en John.

Rijntje hield van uitgaan en leerde Nol kennen in het Spaarbankgebouw, de toenmalige schouwburg van Tiel. Die stond op ongeveer dezelfde plaats waar nu de Agnietenhof staat. In het Spaarbankgebouw traden voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog regelmatig landelijk bekende gezelschappen op. Na afloop van de voorstelling was er stevast livemuziek en vaak was Nol dan een van de muzikanten. Rijntje ging er zo vaak als mogelijk was naar toe en er ontstond een relatie met de tot de verbeelding sprekende muzikant Nol.

Toen hij Rijntje leerde kennen speelde Nol al enkele jaren in een eigen orkest 'The Jeeps'. Dat was toen het enige beroepsorkest voor lichte muziek in de regio. Livemuziek speelde in die tijd een belangrijke rol. Mechanische muziek stond nog in de kinderschoenen en een orkest was betaalbaar.

Nol zelf was op muziekgebied een natuur-talent. Muziekles heeft hij nooit genoten. Hij speelde accordeon, saxofoon, piano, klarinet en xylofoon maar kon met ieder instrument overweg. Wanneer hij beschikte over de notatie voor een instrument kon hij moeiteloos de complete partituur voor alle instrumenten van zijn orkest schrijven.

Cafébaas

Toen Nol in 1942 trouwde waren de inkomsten uit de muziek nog niet voldoende om van te leven. Zijn ouders wisten raad. Zij droegen de exploitatie van de L'Avenir over aan Nol en zijn vrouw Rijntje en gingen zelf verder met het huidige eetcafé De Tol in Kapel-Avezaath. In de praktijk kwam die exploitatie op Rijntje neer. Voor Nol was muziek hoofdzaak en hij was bovendien zelden thuis. Met The Jeeps speelde hij bijna altijd ver van huis. Vakantie en vrije dagen bestonden er in zijn sector niet. Hij verbleef met de bandleden in een pension vlakbij de plek waar zij moesten optreden. Rijntje zag Nol gemiddeld éénmaal in de maand. Nol reisde dan met de trein op één dag heen en weer. Vooral wanneer hij van ver moest komen kon hij maar een paar uurtjes thuis zijn. Mensen die Nol gekend hebben, beschrijven hem als een aardige behulpzame man, met een warme belangstelling voor beginnende musici. In zijn café werd er anders over hem geoordeeld. Hij had er niets mee en bekommerde zich, als hij thuis was, weinig om zijn gasten. Hij had meer aandacht voor een juist gebruik van meubilair en vooral biljart. Sommige vaste bezoekers kozen voor een andere uitgaansgelegenheid wanneer de 'baas' thuis was.

Op 17 mei 1944 werd de oudste zoon Berry in de Kleibergsestraat geboren.

Ook Rijntje vond het leven als waardin in haar hart niet prettig. Bij terugkeer na de evacuatie in 1945 besloten zij ermee te stoppen. De L'Avenir werd onder de nieuwe benaming De Sportbar voortgezet door Jan van Dijk. De schrikbarende woningnood na de oorlog dwong Nol en Rijntje hun intrek te nemen bij de ouders van Rijntje op het Ooij. Hier werd John op 9 januari 1951 geboren. Enkele jaren later kregen zij van de gemeente een woning toegewezen in de Sperwerstraat in de naoorlogse nieuwbouwwijk De Vogelbuurt.

Huwelijksfoto Rijntje Hevel met Nol van Buren, Tiel, 1942 (Collectie Berry van Buren)

Daar woonden ze totdat zij in 1992 naar een aanleunwoning bij verzorgingshuis Walstede verhuisden.

The Jeeps

Het ging snel met The Jeeps. Het orkest kreeg door zijn muzikale veelzijdigheid en kwaliteit steeds meer bekendheid. Dat resulteerde al tijdens de oorlog in een contract met Heck's lunchrooms, door de bezoeker al snel Heck's genoemd en in 1946 omgedoopt tot Ruteck's. In vrijwel iedere grote stad was er wel een, alle in dezelfde stijl gebouwd. Ze vulden het gat tussen het café en de betere restaurants en boden plaats aan doorgaans vele honderden en in enkele plaatsen zelfs meer dan duizend gasten. De goede orkesten die er populaire muziek speelden, waren de belangrijkste publiekstrekkingen. Het waren uitstekend lopende zaken, waar je vooral in het weekeinde moest vechten om een plekje. Vaak stonden er lange rijen te wachten voor de deur. De toegang werd bewaakt door een statige portier in een kleurrijk pak met hoge hoed. The Jeeps maakte jarenlang tournees langs verschillende vestigingen. Doorgaans speelde het een maand lang op dezelfde plaats. Het voegde zich daarbij in de rij van orkesten als Malando, de Skymasters, Boyd Bachman, The Ramblers en het showorkest van John Kristel. Ook zangeressen als Corry Brokken en Annie de Reuver traden er regelmatig op. Het orkest zat altijd op een balkon. Dat was wenselijk omdat er nog geen geluidsversterking was. Bijkomend voordeel was dat alle vloerruimte benut kon worden door het talrijke publiek.

Tot ver in de jaren vijftig ging het er voor de wind maar daarna begon de klandizie terug

te lopen. De muzieksmaak veranderde en de muziekdragers veroverden Nederland. Live-muziek werd te duur. De Nederlander bleef thuis bij zijn tv. In mei 1962 kwam de grote klap voor de Ruteck's lunchrooms. Het concern werd overgenomen door de E.M.S. (Exploitatie Maatschappij Scheveningen) van Reinder Zwolsman die de horecaketten een jaar later al weer doorverkocht aan de Amsterdamse vastgoedmagnaat Maup Caransa. Die had alleen oog voor het onroerend goed en voor de ene na de andere zaak viel al snel het doek.

Einde van The Jeeps

Nol heeft het einde van de Ruteck's als muzikant niet meegemaakt. In Maastricht ontstond eind jaren vijftig binnen de band een conflict met een van de bandleden. Die hield zich niet aan de afspraken. Na diverse waarschuwingen werd orkestleider Nol, toen de man weer eens te laat verscheen, zo kwaad dat hij de trein naar huis pakte en van de ene op de andere stopte met The Jeeps. 'Want zo was hij' vertelde zijn nu 95-jarige echtgenote Rijntje. 'Het was bij hem zwart of wit, grijs-tinten kende hij niet.'

Het Riverside Combo begin jaren zestig; van links naar rechts: Kees van Ingen, Gerrit van Dijk, Berry van Buren, Frans Wouters en Nol van Buren (Collectie Berry van Buren)

Weer amateur

Na het stoppen van zijn beroeps carrière met de Jeeps startte Nol samen met zijn zoon Berry en anderen een nieuwe succesvolle formatie, het Riverside Combo. Dit orkest had steeds een overvolle agenda. Menig stel-letje liet hun trouwdatum afhangen van de beschikbaarheid van het orkest. Vaak betekende dat lang wachten. Nol werd toen ook lid van 'Het Stedelijk' (de harmonie K.T.S.M.), waarin eveneens Berry en John speelden. Dat lidmaatschap eindigde in het begin van de

jaren zestig op Koninginnedag (30 april) abrupt. Berry mocht, zoals hij thuis gewoon was, graag wat improviseren op de partituur. De dirigent kon dit niet waarderen en had hem hier al enkele malen op aangesproken. Tijdens een muzikale rondwandeling met de harmonie op de Konijnenwal kon Berry zijn liefde voor improvisaties weer eens niet bedwingen. De dirigent reageerde daar boos op en Berry stapte uit de formatie om naar huis te gaan. Nol en de kleine John volgden zijn voorbeeld. K.T.S.M. verloor drie topmuzikanten.

Vader Nol met zijn twee zoons John (links) en Berry (rechts) in kostuum van K.T.S.M., begin jaren zestig (Collectie Berry van Buren)

Nol van Buren omstreeks 1995 (Collectie Berry van Buren)

John (rechts) en Berry van Buren konden het goed met elkaar vinden en traden bij diverse gelegenheden samen op (Collectie Kilke van Buren)

In de jaren tachtig veranderde de muzieksmaak en nam de belangstelling voor het soort muziek dat Nol ten gehore bracht af. Hij kon er niet meer van leven en heeft toen onder andere bij de glasfabriek gewerkt. Hier kreeg hij al snel een chronische hersenaandoening. Werken lukte niet meer. Hij zou de rest van zijn leven vooral thuis doorbrengen.

De familie van Buren

Het leidt geen twijfel dat Nol zijn twee kinderen gestimuleerd heeft om hun leven met muziek te vullen. Zoon Berry daarover: 'Bij ons thuis was alles muziek. Vaak musicerden we thuis spontaan met ons drieën, soms deden muzikale kennissen of burens mee. Naast bekende nummers deden we veel improvisaties in jazzstijl. Ook mijn tante Jans, een zus van Nol, was muzikaal. Zij speelde piano en was enkele jaren lid van de band Les Espanjolas.' Zowel John als Berry traden, zoals we zagen, in de voetsporen van hun vader. Over de carrière van John is al veel geschreven. Maar ook Berry was een verdienstelijk musicus en zanger. Hij speelde trompet, tuba, mondharmonica en percussie-instrumenten. Hij maakte deel uit van diverse formaties waarvan The Real Crazy Boys, het Riverside Combo en Bluessum de bekendste zijn. Regelmatig trad hij met broer John op in diverse muzikale producties. Na het uiteenvallen van de legendarische The Dream vormden John en Berry van Buren met Karel Zwart, Rini Wikkerink en Rob Heuff samen Waterland, later The Waterland Band. Met Willem Nijholt reisde deze onder de naam Willem Nijland en Waterland enkele jaren door het land met een muzikaal theaterprogramma. De broers traden ook regelmatig

samen op. Berry was betrokken bij de muzikale uitvoering van een musical ter gelegenheid van 100 jaar CNV in 1999. Ivo de Wijs schreef de tekst en John componeerde de muziek en leidde het orkest. Samen met John leverde Berry eveneens jarenlang een muzikale bijdrage aan de bekende dinnershow Lucky Lips in Breda. Eind 2009 en begin 2010 waren de beide broers in Venezuela. Vier maanden traden zij overal in het land op met het symfonieorkest Orquesta Sinfónica del Estado Nueva Esparta. John componeerde enkele stukken in jazzstijl voor het orkest en speelde zelf mee als pianist. Berry trad op als zanger.

John's dochter Kilke trad in de muzikale voetsporen van haar opa en vader. Zij is afgestuurd aan de muziektheateracademie van het Rotterdams Conservatorium in de vakken dans, zang en acteren. Bij de musicals van

Stallure vervulde zij belangrijke rollen in de streekproducties waarin haar vader de muzikale leiding had. Sinds 2008 woont en werkt zij in Engeland. Daar haalde zij een Master Degree in Performing Arts aan de Mountview Academy of Theatre Arts in London en vervulde zij hoofdrollen in musicals en toneelstukken. In Tiel sierde zij in 2014 als beroemde Tielenaar de cover van het magazine Uit in Tiel en presenteerde tweemaal het Agnietenhof Cultuurpodium tijdens het fruitcorsoweekende.

Bronnen en informatie:

Gesprekken met Rijntje en Berry van Buren
 Informatie van diverse websites
 Wim Fase (stamboomonderzoek)
 Biografisch Woordenboek van Tiel; deel 6; lemma over John van Buren

De informatie in dit artikel is vooral gebaseerd op *oral history*. Periodes en data zijn daardoor niet altijd exact bekend of te verifiëren.

Kilke van Buren toont het eerste exemplaar van het magazine Uit in Tiel, 4 april 2014 (Foto: Jan Bouwhuis)

Grafkelders Kütthe en Post op Ter Navolging gered van de ondergang

Door Pierre van der Schaaf

Tijdens de Open Monumentendag 2015 konden de recent voor instorten bewaarde beeldbepalende grafkelders van Kütthe en Post op Ter Navolging weer worden getoond. Dat na jarenlange voorbereiding die niet alleen gemoeid waren met de technische voorbereiding maar vooral met het bij elkaar 'harken' van het nodige geld.

Grafkelder Kütthe

Bij het redden van de grote graftombe van dr. F.Ph.Kütthe en zijn vrouw speelde de Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken een belangrijke rol: haar bijdrage zorgde er

voor, gebundeld met de bijdragen van onder andere de Vereniging Steunfonds Bethesda, nazaten van dr. Kütthe, Van Luijn Natuursteen, Jaap de Wit metselwerk, de RABO Bank West-Betuwe en de Stichting tot Instandhouding van Historische Begraafplaatsen in Tiel en Omstreken, dat de grondige herstelwerkzaamheden uiteindelijk konden beginnen. De opdrachtgever hiervan was de genoemde Stichting. Het herstel van de graftombe van dr. Kütthe en zijn vrouw is een voorbeeld van waartoe het bundelen van krachten kan leiden betreffende het behoud van het historisch erfgoed.

De grafkelder van Kütthe na het verwijderen van de opbouw en het graven van het begin van de werkgoot. Te zien zijn de bovenkant van het gewelfde plafond en de ventilatiegaten (Foto: Jan Hogendoorn)

Wie was dr. Kütthe?

Wie was nu deze dr. Kütthe waarvan maar een enkele afbeelding bewaard is gebleven, namelijk op een groepsportret van de Groote Sociëteit in Tiel. Friedrich Philip Kütthe werd in Amsterdam geboren op 4 december 1839 (en niet in 1840 zoals een bron aangeeft noch 1859 zoals opgetekend in het gemeentelijke grafregister!) en studeerde geneeskunde in Amsterdam. Na zijn promotie in 1862 werkte hij eerst in het Binnengasthuis in Amsterdam

Dr. Kütthe te midden van de leden van de Vereniging Physica (Collectie Regionaal Archief Rivierenland)

om zich daarna, na een jaar werkzaam te zijn geweest in Tricht, in 1865 in Geldermalsen te vestigen als huisarts. In die omgeving leerde hij zijn vrouw Maria Gualthera van Everdingen kennen, dochter van dijkgraaf Van Everdingen. Toen zij met elkaar in het huwelijk traden, in 1868, was Kütthe al in Tiel als huisarts gevestigd in een fraai pand aan de Agnietenstraat waar tot ver in de twintigste eeuw huisartsen werkzaam waren.

Naast het uitoefenen van zijn artspraktijk was Kütthe maatschappelijk gezien een zeer actieve man. Of, om de Tielsche Courant te citeren: 'Aan het maatschappelijk leven ontrok hij [Kütthe] zich in geen deele.' Niet alleen had hij zitting in de Tielse Geneeskundige Kring en de Provinciale Geneeskundige Raad, ook was hij betrokken bij de oprichting van de Tielsche Ziekeninrichting in 1886, dus voor het stichten van het ziekenhuis Bethesda waarbij de dames Spiering de drijvende kracht waren. Na het overlijden van Kütthe stond in de Tielsche Courant 'Ja, waarlijk, Dr. Kütthe was "de vader van het ziekenhuis" want zoo daar een lijder, onverschillig wie, was opgenomen, dan stelde hij daarin levendig belang en als mensch, en als geneesheer.'

Daarnaast schreef Kütthe tal van artikelen over de geneeskunst met als bekroning in 1893 het winnen van de grote gouden medaille van de Teyler's Stichting in Haarlem als waardering voor zijn verhandeling onder de titel De ontwikkeling en het tegenwoordig standpunt der bacteriologie.

Tevens was hij politiek actief als lid van de Tielse gemeenteraad, van de schoolcommissie,

van het College van Curatoren van het Gymnasium en de Gezondheidscommissie en, *last but not least*, secretaris van het Natuurkundig Genootschap Physica. Daarnaast bleef hij onderzoeken en publiceren, onder andere over het bestrijden van struma, de behandeling van influenza, het behandelen van fracturen zonder immobilisatie en, een zeer succesvolle bijdrage aan de geneeskunst, een serumtherapie tegen difterie. Kortom: 'Hij werkte zolang het dag was.'

Küthe was geen lang leven beschoren; al op 56-jarige leeftijd overleed hij op 13 januari 1896 'die meer dan een kwart eeuw in onze gemeente een drukke praktijk als geneesheer uitoefende'. De Nieuwe Tielsche Courant van 15 januari 1896 besteedde meerdere malen veel aandacht aan Küthe en schroomde daarbij geen loftuitingen: 'Om zijne bekwaam-

heden als doctor en chirurg verwierf hij zich veler achting en grote reputatie, zoodat men hem ook van elders kwam raadplegen.'

Vier dagen na zijn overlijden, op 17 januari 1896, werd hij 'aan de schoot der aarde toevertrouwd'. Dat 'onder vele blijken van deelneming der colleges waarin de overledene zitting had'.

Zaterdagmiddag 23 mei 1896 vond 'hedenmiddag ten 3 ure op het Prot. Kerkhof alhier, eene interessante plechtigheid plaats. Door vrienden en vereerders van wijlen dr. F. Ph.Küthe, waren op initiatief van den heer J. Pennington de Jongh alhier, gelden bijeengebracht, ten einde een monument op het graf van den geachten Doctor te plaatsen en werd dit gedenkteeken heden aan de familie overgedragen.'

Het is dit gedenkteeken dat in 2015 werd gereed van het 'door de vier draagbalken zakken'. 'Het monument is geheel van massief hardsteen vervaardigd, afkomstig uit de carrière van Soignies, en heeft een gewicht van ongeveer 16.000 pond.'

Het monument is rijk voorzien van reliëfs en teksten. Het is gemaakt door steenhouwer J.H. Caron in Tiel en is 90 centimeter in het vierkant en 2.25 meter hoog en 'het monument rust op een solied gebouwd kelder' (bron: *Nieuwe Tielsche Courant*).

Honderd jaar later

In de afgelopen ruim honderd jaar heeft de tand des tijds echter zijn werk gedaan. De hardstenen palen lagen in plaats van stonden. De kettingen waren, net als de platen met de teksten voor een groot deel of helemaal verdwenen. Het monument was ernstig

aangetast door de vervuiling. De 'solied gebouwd kelder' was niet meer solide en de vier stalen balken met I-profiel waren zodanig doorgeroest dat ze de enorme, tonnenwegende last, niet meer konden dragen.

Een van de voorwaarden voor financiële ondersteuning van de Vereniging Steunfonds Bethesda was dat het herstelwerk zou worden opgepakt door een van de 'erfdragers' van de generaties steenhouwers die in Tiel actief waren, de firma Van Luijn Natuursteen. In de eerste fase moest worden gekomen tot een goede onderlinge afstemming tussen de algemene technische eisen, de eisen van de 'Rijksdienst' en de gemeentelijke monumentencommissie en tenslotte was er het punt van de benodigde financiële middelen. De eerste tegenslag was dat er niet mocht worden gekozen voor een (goedkopere) aanpak van optisch herstel door gebruikmaking van een, overigens niet zichtbare, plaat van gewapend beton. Er moest echter worden uitgegaan van een fundamenteel herstel.

Dit betekende dat, nadat de bovenbouw was verplaatst, het metselwerk weer vanaf een 'deugdelijke en vastzittende laag' moest worden opgebouwd. Tot hoe ver de steenlaag nog intact was zou pas in de praktijk blijken. Uiteindelijk dienden de verticale wanden met een laag van gemiddeld meer dan tien stenen verlaagd te worden. Toen deed zich gelijk het probleem voor dat de grafkelder een gewelfde dakconstructie heeft die door de verticale wanden van de grafkelder onder spanning wordt gehouden.

Boekomslag: De ontwikkeling en het tegenwoordig standpunt der bacteriologie

Graf Küthe in desolate staat (RAR/Collectie Bouwhuis)

Het Monument van Küthe begin augustus 2015 na terugplaatsing, inclusief banden en paaltjes en een eerste wasbeurt met een (biologisch afbreekbaar) bestrijdingsmiddel van mos (Foto: auteur)

Nadat de opbouw met vier zware bokken was verwijderd bleek de verwoestende werking van de wortels van de bomen. Niet alleen was er een heel wortelnetwerk dat in de loop van de jaren de specie tussen de stenen had doen verpulveren, ook waren er enkele meer dan vuistdikke wortels die een negatieve uitwerking hebben gehad op de constructie.

Na het verwijderen van enkele lagen met losliggende stenen en het rondom graven van een werkgoot werd het fundament opgemetseld tot vrijwel de oorspronkelijke hoogte. Dat kon niet tot precies dezelfde hoogte omdat de nieuw te gebruiken balken met I-profiel andere afmetingen hebben dan de oude hadden. Verder bleek dat er enkele decennia geleden, boven de sluitsteen die toegang verleent tot de grafkelder zelf, een soort latei was gemetseld. Het werd, zoals verwacht, maatwerk waarbij veel tijdens het werk moest worden besloten op basis van voortschrijdend inzicht.

Tijdens en na het herstel van de draagbalken werd de opbouw zelf hersteld. De problemen die zich daarbij voordeden waren velerlei: waarmee mag en kun je schoonmaken zonder de steen te beschadigen en tot hoe ver wil je daarmee gaan? Je wilt immers geen bouwwerk laten ontstaan dat 'als nieuw' oogt. Nadat de bovenbouw was teruggeplaatst moesten de randen en de palen worden hersteld en herplaatst, de nieuwe kettingen aangebracht en nieuw grind worden opgebracht. Daarna was het monument weer het sieraad dat het ooit was.

Familiegraf Post

Parallel aan het herstel van de grote grafombe van Kütthe werd een andere grote grafkelder voor instorten behoed: een van de drie draagbalken die de grote en zware grafsteen op het familiegraf van Post droegen bleek tijdens een onderzoek zo doorgeroest te zijn dat deze vrijwel geen draagkracht meer had.

In dit grote familiegraf, uitgegeven in 1864 met het nummer E 58, liggen minimaal zes personen begraven waarover tot nu toe weinig bekend is. Alleen is, op basis van een enkele bron, bekend dat Cornelis Post (1835-1890) dijkgraaf was.

De bekostiging van de restauratie werd mogelijk door de heropening van Ter Navolging op 5 juni 2015. Een deel van de extra opbrengsten vanuit begrafenissen en as verstrooiingen kan worden besteed aan het herstel van grafmonumenten.

Met dank aan:

Jan Bouwhuis (restauratie foto Kütthe)
Jan Hogendoorn
Michiel, Joost en Gerard van Luijn (Van Luijn Natuursteen)
Wim Veerman
Regionaal Archief Rivierenland (foto Kütthe)

Beide herstelde grafmonumenten zullen (goeddeels) weer in volle glorie te zien zijn tijdens de Open Monumentendag op zondag 13 september (13 – 16 uur). Ook is er dan een presentatie van de verschillende fasen van het herstel van monumenten. Door samenwerking van de BATO en de Stichting tot Instandhouding van Historische Begraafplaatsen in Tiel en Omstreken worden tevens voorwerpen gepresenteerd die ooit eigendom waren van Ernst Ephraïm van Bergen, 225 jaar geleden overleden en wiens steen de oudste op Ter Navolging is.

Het tillen van de steen van Post met een zware bok, 8 juni 2015 (Foto: Jan Hogendoorn)

De tijdens het verwijderen ervan gebroken, vrijwel totaal doorgeroeste, draagbalk onder de grafsteen van het grafmonument van Post, 8 juni 2015 (Foto: auteur)

De Wethouderskade in de winter

Door Peter Schipper

Ze zijn beslist zeldzaam, geschilderde negentiende-eeuwse gezichten op de stad Tiel. Het Flipje en Streekmuseum bezit er twee van de onbekende schilder G. Naber, maar kon twee jaar geleden een derde exemplaar aan de collectie toevoegen: een wintergezicht op de Wethouderskade. Vervaardiger is de in Amsterdam geboren en aldaar eveneens overleden schilder George Andries Roth (11 september 1809 – 28 juli 1887). De verrassende connectie met Tiel schuilt niet alleen in het onderwerp van het schilderij, maar ook in de persoon zelf. Op 25 mei 1837

trouwde hij te Tiel met de daar geboren en wonende winkeliersdochter Antonia Bor. Een van de getuigen was zijn zwager, de bekende kunstschilder Kaspar Karsen die gehuwd was met Maria Margaretha Roth. De binding met onze streek gaat nog verder. Vanaf eind jaren zeventig woonde Roth enige tijd in het land tussen de rivieren. We vinden hem in Kesteren en Opheusden, waar hij ook familie had. Tussen mei 1882 en juni 1886 verbleef hij in Tiel. Hij staat dan geregistreerd als weduwnaar en woonde in de Vleesstraat.

Ansichtkaart van de Wethouderskade begin twintigste eeuw. De wal is geslecht, de huisjes zijn vervangen. Tegenwoordig ligt hier een kaal parkeerterrein (Collectie Flipje en Streekmuseum Tiel)

Romantisch schilder

In de eerste decennia van de negentiende eeuw probeerden schilders hun landschappen en stadsgezichten niet zo getrouw mogelijk weer te geven, maar componeerden ze deze veeleer. Met als inspiratie de werken van hun zeventiende-eeuwse voorgangers stoffeerden zij hun schilderijen met als 'schilderachtig' beschouwde elementen, zoals omgevallen bomen, kale stammen, ruïnes en vervallen huisjes. Het vroege werk van Roth past in deze benadering. Voorbeelden: een fantasiegezicht op Arnhem uit de late jaren

1830 (Cleveland Museum of Art) en onderwerpen als 'Toren met ruïne van baksteen' of 'Watermolen in het bos'. Langzamerhand zette echter een nieuwe trend in met als sleutelbegrippen waarheid, natuurlijkheid en eenvoud. De natuur zelf moest inspiratie leveren. Kunstenaars gingen naar buiten en maakten reizen. In 1835-'36 trok Roth langs de Rijn, Maas en Neckar om er de glooiende landschappen en daarin gelegen stadjes vast te leggen. De majestueuze natuur in de vorm van zwaar geboomte, zoals zijn beroemde tijdgenoot B.C. Koekkoek (1803 – 1862) die zo

De Wethouderskade in de winter door G. A. Roth. Olieverf op paneel; 27,5 x 45 cm (Collectie Flipje en Streekmuseum Tiel)

indrukwekkend op het linnen kon vastleggen, keert ook regelmatig in het werk van Roth terug. Bijvoorbeeld zijn Gezicht in het Bentheimse bos (Rijksmuseum Amsterdam) uit 1870.

Om jezelf als schilder in de kijker te zetten van het koperspubliek was deelname aan 'tentoonstellingen van levende meesters', die in grotere steden gehouden werden, een *must*. Roth heeft tussen 1828 en 1886 vrijwel jaarlijks en soms in meerdere plaatsen in eenzelfde jaar deelgenomen. De onderwerpen tonen tientallen bosgezichten en landschappen, zowel in het buitenland (Kleef, de Ruhr, kerkportaal te Keulen, Dinant, Hoei etc.) als in Nederland. Ons interesseert natuurlijk de vraag of Roth ook in onze contreien heeft geschilderd. Het antwoord is volmondig ja! Naar de expositie in Groningen zond hij in 1849 Het kasteel Soelen in Gelderland en een jaar later naar Amsterdam Een gesigt in de Betuwe. Vanaf eind jaren zeventig, toen hij in de streek verbleef, leverde hij vaker schilderijen met Betuwse onderwerpen in: Een landschap te Opheusden (1877) voor fl. 150,-; IJsgang op de Waal voor Tiel (1882) voor fl. 200,-; de Beestenmarkt te Tiel (1882) voor fl. 250,-; Winterlandschap in de Betuwe (1885) voor fl. 130,-.

De Wethouderskade

Bij een van zijn bezoeken aan Tiel of tijdens zijn langere verblijf daar liet Roth zich inspireren door de Wethouderskade. Hoog steekt

de toren van de Sint-Maartenskerk boven de nederige huisjes, gebouwd op restanten van de aarden wal op de kade, uit. Het grotere pand links van de toren is de in 1846 gebouwde school A voor kinderen van minvermogenden, in de volksmond de 'klompenschool' genaamd. Geweldig is de sfeer die Roth in het schilderij heeft weten te leggen. Het is een koude winterdag. Er is een laag sneeuw gevallen en de stadsgracht is stijf bevroren. Karakteristiek steken de kale bomen af tegen de bewolkte winterlucht. Aan de linker kant kijken we zo de weilanden in. Raak getroffen is de rustige stoffering. Rechts duwt een man een vrouw in een slee en in het midden sjouwt een vrouw met takkenbossen over haar schouder. Gaat ze die verkopen of gebruikt ze het hout om haar huisje warm te stoken? Geheel links glijdt een stel schaatsers soepel over het ijs van de singel. De werkelijkheid zal, zeker in dit deel van de stad, heel wat grimmiger geweest zijn. Maar mooi is het wel.

Bronnen:

J. Immerzeel jr., *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters van het begin der vijftiende eeuw tot heden*, Amsterdam 1842

Pieter A. Scheen, *Lexicon Nederlandse Beeldende Kunstenaars 1750-1880*, Den Haag 1881

L. van Tilborgh en G. Jansen (red), *Op zoek naar de Gouden Eeuw*, Zwolle 1986

Documentatie in het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, Den Haag

Regionaal Archief Rivierenland: bevolkingsregister

Het lezen meer dan waard

Door Wim Veerman

Buisman, J. Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen. Deel 6: 1750-1800. Franeker, 2015. ISBN 978-90-5194-1913.

Ruim geïllustreerd en van grafieken voorzien.

1040 pagina's. € 49,50.

Verkrijgbaar in de boekhandel.

Met dit zesde deel van de in Culemborg geboren auteur, heeft deze nogmaals op een bijna onnavolgbare manier een stuk geschiedenis van het weer opnieuw smakelijk gepresenteerd. Het is evenals de voorgaande delen vlot leesbaar geschreven. De verhalen over de weersgesteldheid gedurende de perioden die in het boek beschreven worden zijn wederom rijk voorzien van sociale en maatschappelijke gebeurtenissen die op lokaal, nationaal en internationaal niveau hadden plaatsgevonden. Het is boeiend te lezen wat de invloed van het weer in die tijd had op het maatschappelijk welzijn. De prijzen van hooi konden ongekende hoogten bereiken, oogsten mislukten, met hongersnoden als gevolg en bij sommige overstromingen, als gevolg van de weersomstandigheden, verdwenen delen van dorpen en vielen er tientallen doden. Ook in het rivierengebied hadden noodsituaties in de Alpen gevolgen voor de bewoners. Dat alles wordt nader gespecificeerd in uitvoerige bijlagen en topografische index. Daarin zijn natuurlijk de in het rivierengebied voorkomende plaatsen ruim aanwezig. Het is te hopen, dat het de auteur gegeven wordt om het al toegezegde deel 7 te publiceren. Ik kijk er al naar uit!

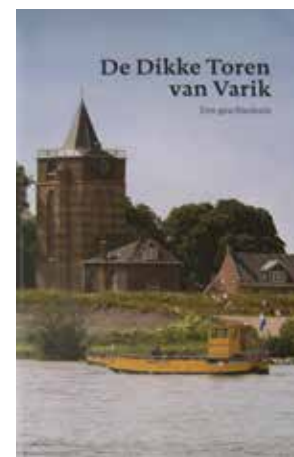
Dagboek van Otto van Wijhe. 1574.
[Dijk, G. van en Wijhe, H. van]
Vrienden van de Wijenburg, Echteld, 2014.
ISBN 978-90-822699-0-1. Rijk geïllustreerd.
192 pagina's. € 20,-. Verkrijgbaar in de boekhandel.

Een klein, maar fijn boekje, uitgegeven door de Vrienden van de Wijenburg, is de heruitgave van een 'Schrijff Almanach' uit 1574. Daarin staan dagelijkse aantekeningen van de hand van kasteelbewoner en sinds 1568 heer van Echteld, Otto van Wijhe. Het werd in 2005 aangetroffen in het huisarchief Echteld. Ed van der Vlist, medewerker van de Koninklijke Bibliotheek maakte een transcriptie van de handgeschreven teksten, die voorzien zijn van een gedegen toelichting. De teksten worden voorafgegaan door een algemene toelichting, een uitleg over het fenomeen egodocumenten en gebruik van een almanak. Aan het eind een verheldering over Willem van Oranje en de opstand tegen koning Philips II van Spanje. Het bijzondere is, dat er in kleur een facsimile van de oorspronkelijke, in Deventer uitgegeven almanak is opgenomen. Dit inclusief de perkamenten omslag, die uit een kerkelijk register is gesneden waarop nog een deel tekst te zien is. Deze prachtig vormgegeven bron-nenuitgave hoort iedere liefhebber eigenlijk te hebben. Bovendien helpt men daarmee de Vrienden van de Wijenburg met hun activiteiten.

Burgers, T. Nederlands grote rivieren.
Drie eeuwen strijd tegen overstromingen.
Utrecht, 2014. ISBN 978-90-5345-4831.
Rijk geïllustreerd. 352 pagina's. € 39,95.
Verkrijgbaar in de boekhandel.

Tot in de negentiende eeuw was van een gecentraliseerd en systematisch beheer van de rivieren en dijken geen sprake. Vanaf 1850 veranderde dat door ingrijpen van de overheid. De auteur doet in acht hoofdstukken de wording van ons rivierenland-schap en de strijd tegen wateroverlast uit de doeken. Daarin komen behalve het Gelderse rivierenland-schap ook de Zuid-Hollandse eilanden aan de orde. Indrukwekkend is het overzicht van de koude en strenge winters en rivier overstromingen van de jaren 1709 – 1997. Het boek eindigt actueel met een toelichting op de Planologische Kernbeslissing Ruimte voor de Rivier uit 2005 en een kritisch hoofdstuk Communicatie of propaganda? De teksten zijn voorzien van goede overzichtelijke kaarten en grafieken en bijpassende illustraties. Er is een uitgebreide notenlijst en literatuurlijst. Om lokaal-historisch onderzoek te vereenvoudigen sluit het boek af met een uitvoerig register van persoonsnamen en instellingen en geografische namen. Daarin komen natuurlijk Tiel, Buren, Culemborg, Tielerswaard, de Betuwe, Bommelerwaard en nage-noeg alle dorpen uit ons rivierengebied aan de orde.

[Tevel, H.] De dikke toren van Varik.
Een geschiedenis. Uitgave van de Stichting
Vrienden van de Oude Toren. [Varik], 2015.
ISBN 978-94-90329-16-7. 64 pagina's. € 9,50.
Te bestellen bij de uitgever info@dikketorenvarik.nl
of in de dikke toren tijdens de openingstijden.

Dit mooi vormgegeven en rijk met kleurenfoto's voorziene boekje is een uitgebreide en verbeterde publicatie van een eerder op een eenvoudige wijze uitgegeven tekst. Aan de hand van oude en nieuwe foto's en prenten en per afbeelding een eenvoudige toelichting gaat de auteur met grote sprongen door de geschiedenis van deze voor Varik zo belangrijke en beeldbepalende 35 meter hoge toren. Het is boeiend te lezen wat er in de loop der eeuwen met zulk een monument gebeurd is en welke risico's het heeft gelopen, tot plannen van afbraak in de twintigste eeuw toe. Tegenwoordig is de toren op vastgestelde tijden te bezichtigen. (www.oudetorenvarik.nl) Het boekje is een mooi voorbeeld hoe men de soms kleine, maar voor de plaatselijke bevolking zo belangrijke geschiedenis onder hun aandacht kan brengen. Voor verder onderzoek door geïnteresseerden zou het wel aardig geweest zijn, als er achterin een lijst van geraadpleegde literatuur en bronnen was opgenomen. Wellicht iets voor een volgende druk?

Luijn, M. en G. van. AS in beeld. Catalogus
bij de gelijknamige expositie 'Kunstenaars en
ambachtslieden geven vorm aan gedenken
na cremieren'. Particuliere uitgave. [Tiel, 2015]
133 pagina's.

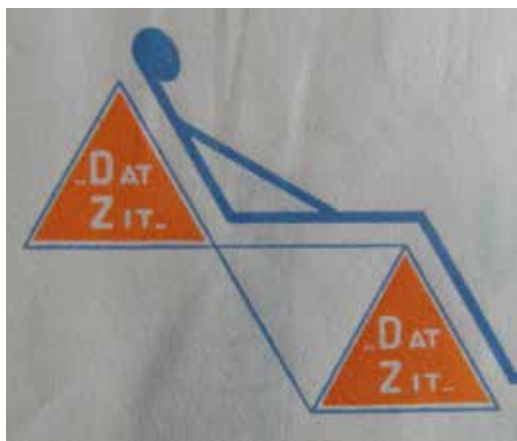
De inhoud van dit bijzondere boekje, fraai uit-gegeven in oblong formaat met een spiraalband, door de Tielse firma Van Luijn Natuursteen, is met de gelijknamige tentoonstelling een reactie op de culturele verschuiving van begraven naar cremieren in de hedendaagse maatschappij. De werkstukken van 53 kunstenaars, waarvan een flink aantal uit het rivierengebied komt en vijf ambachtslieden van het samenwerkingsverband Goeters, worden getoond in het bedrijf van Van Luijn. Alle kunstwerken zijn te gebruiken voor het bewaren van crematieresten. Daarbij is gedacht aan asverstrooiing, sieraden, thuis gedenken en urnentuinen. In de catalogus is elk kunstwerk afgebeeld en van een toelichting voorzien. De gerenommeerde historicus op het gebied van funeraire geschiedenis, Wim Cappers opent de catalogus met een algemene inleiding. Al met al een lovenswaardig initiatief met een tentoonstelling die het bekijken meer dan waard is! Men kan op maandag t/m zaterdag van 10.00 – 16.00 uur terecht bij het bedrijf in de Morsestraat 28 te Tiel. Geopend t/m 26 september 2015. Zie ook www.asinbeeld.nl

Uit: De Nieuwe Tielsche Courant, najaar 1965

Door Peter Schipper

Afscheid

In de tweede helft van 1965 namen drie bekende Tielenaren afscheid van hun functie. Op 8 juli vertrokken twee coryfeeën uit het Tielse onderwijs: De ene was J.P. Wage, hoofd van de openbare school aan de Voor de Kijkuit, naar wie deze onderwijsinstelling ook wel 'de school van Wage' genoemd werd. Voor zijn verdiensten kreeg hij de stads-penning. De andere was Johan Ponsioen, die 43 jaar zijn krachten gegeven had aan de Thomas van Aquinoschool in de Jacob Cremerstraat. Les geven deed hij om den brode. Zijn grote passie lag bij het schilderen. Vele tientallen Tielenaren, die hij vaak zo maar van straat haalde, hebben voor hem geposeerd.

Logo van Dat Zit meubelen van de Hilversumse Meubelfabriek (Collectie RAR: nr. 1393 briefhoofden Tiel)

Per 31 augustus legde mr. J. van Nes de kanton-rechtershamer definitief neer. Vijfenvestig jaar had hij in het recht gezeten, eerst als advocaat op het kantoor van mr. S. Rink en vanaf 1946 aan het kantongerecht.

Verpleeghuis Vrijthof

In juli werd verpleeghuis Vrijthof officieel in gebruik genomen. Het hoofdgebouw, proefbarak De Schakel en het vroegere paviljoen, dat door middel van een gang met het hoofdgebouw was verbonden, zijn naar tekeningen van architect Sytze van der Zee verbouwd. De capaciteit bedroeg 59 bedden. Verder waren er een recreatiezaal en een keuken. Het bestuur lag in handen van een nieuw opgerichte stichting 'tot verpleging en behandeling van langdurig zieken Vrijthof Tiel'. De al gepensioneerde arts dr. Ten Bokkel Huinink was bereid gevonden de medische leiding op zich te nemen. Aan de instelling was een eigen opleiding voor ziekenverzorgers verbonden, bedoeld voor meisjes vanaf zeventien jaar met huishoudschool of enige jaren ULO.

Kerk van de Menswording gewijd

Donderdag 5 augustus kwam kardinaal Alfrink naar Tiel om de 'hulpkerk' in Tiel-Oost te wijden. Hij deed dit via een rondgang door het gebouw, waarbij hij de muren met zogenaamd Gregoriaans water besprenkelde. Verder plaatste hij de relieken in de altaarsteen.

De burgemeester heeft het druk

Naast zijn werk binnen het stadsbestuur moest een burgemeester bij diverse openingen, jubilea en andere gebeurtenissen acte de presence geven. Hij had het er druk mee. Met een welgemikt schot in de roos zorgde burgemeester Stolk op maandag 27 september voor een knallende opening van de binnenbaan van schietvereniging Generaal Chassé. De in 1937 opgerichte vereniging moest uit het Beursgebouw vertrekken en had als vervanging een nieuwe schietbaan laten aanleggen in de voormalige noodwinkeltjes in de galerij van de Korenbeurs.

Twee dagen later opende de heer Stolk het nieuwe pand van de Hilversumsche Meubelfabriek op industrieterrein Latenstein. Dit bedrijf had zich in 1960 in de oude Bato fietsenfabriek op de hoek Veemarkt en Molenstraat gevestigd. Daar staat nu de supermarkt van Albert Heijn. Vijf jaar later verhuisde men naar een groter pand, dat door de Tielse architect S.H. van der Zee was ontworpen. Directeur Reparon wees er op dat tien jaar geleden het productieproces van ambachtelijk naar fabrieksmatig was omgevormd. Specialiteit waren de bankstellen die onder de naam Dat Zit, later afgekort tot DZ, op de markt werden gebracht.

De Kerk van de Menswording te Tiel is bijna gereed, 1965 (Foto: RAR/Collectie Bouwhuis)

Het interieur van de Kerk van de Menswording te Tiel, 1965 (Foto: RAR/Collectie Bouwhuis)

Nieuwe website: digitale mijlpaal

Door Sil van Doornmalen

Op 1 juli 2015 is de nieuwe website van het RAR officieel en op ludieke wijze 'de lucht' ingegaan.

Sinds 1 januari 2014 zijn de archiefdiensten Streekarchief Bommelerwaard (SAB) en Regionaal Archief Rivierenland (RAR) samengevoegd. Al in december 2013 kwamen de Bommelerwaardse archieven naar Tiel. Vanaf januari 2014 zijn alle archieven en collecties op één plaats te raadplegen: in de studiezaal aan het J.S. de Jongplein 3 te Tiel.

Digitaal was de dienstverlening nog geen eenheid. Tot 1 juli 2015 moesten bezoekers voor de digitale dienstverlening de bestaande oude websites van de diensten raadplegen. Er is nu een geheel nieuwe ontwikkeld met behoud van de nuttige functionaliteiten van de beide oude.

Om dat te realiseren is de afgelopen anderhalf jaar veel werk verzet, door de medewerkers van het RAR, door de ontwerper van de

website Zicht Online uit Rotterdam en de leverancier en host van ons archiefbeheersysteem De Ree in Groningen. Grote hoeveelheden Bommelerwaardse data (zo'n 1,2 miljoen records) en scans (meer dan een half miljoen) moesten omgezet en gecontroleerd worden in een nieuw archiefbeheersysteem.

De digitale dienstverlening is een zaak van de grote getallen geworden. In totaal staan nu 3,7 miljoen beschrijvingen online, waaraan al 1,4 miljoen scans gekoppeld zijn. Er kan gezocht worden op 1,3 miljoen persoonsnamen, Er zijn 200.000 krantenpagina's doorzoekbaar en de eerste 60.000 afbeeldingen staan in de beeldbank.

Het RAR werkt hard aan de verdere ontwikkeling van de website en het digitaal ont-

sluiten van archieven en collecties die het beheert. Verschillende digitaliseringsprojecten zijn afgesloten, zijn nu in bewerking en anderen worden opgestart, met als resultaat dat het komende jaar nog vele honderduizenden scans online beschikbaar komen en de personendatabase de 2 miljoen records zal overschrijden. Enkele omvangrijke bestanden die beschikbaar gaan komen:

- Alle gemeenteraadsnotulen vanaf 1810
- Eerste deel foto's collectie Jan Bouwhuis
- Foto's Fotolux Zaltbommel
- Registers van vrijwillige rechtspraak van vóór 1810 van gerechtsbanken boven de Waal
- Aanvullingen op de atlas (collecties Buren en Culemborg)
- Charters van Culemborg en Buren
- Deel van het archief van het weeshuis Buren

Het RAR werkt ook aan de restauratie en digitalisering van het gehele oud-rechterlijke archief van Tiel over de jaren 1431-1811. De restauratie is naar verwachting dit jaar klaar waarna in 2016 met de digitalisering kan worden begonnen.

Vele Handen

Het project van het Regionaal Archief Rivierenland op het platform Vele Handen gaat gestaag verder. Bijna tweehonderdvijftig mensen hebben tot nu toe een bijdrage geleverd bij het indexeren van de bevolkingsregisters uit de periode 1820-1940 van de gemeenten uit het werkgebied gelegen boven de Waal. Inmiddels is bijna 72% afgerond. Tien (deels voormalige) gemeenten, waaronder

Tiel, zijn al helemaal klaar. Binnenkort komen de eerste driehonderdduizend records met persoonsgegevens beschikbaar op de website.

Het RAR zoekt nog steeds vrijwilligers die ons vanaf thuis helpen met de afronding van het project. Mocht u interesse hebben, meld u dan aan op de website www.velehanden.nl

Historische Atlas

Onlangs zijn de eerste kaarten, tekeningen en prenten uit de collecties van het Regionaal Archief Rivierenland online toegankelijk geworden. Daaronder bevindt zich een groot aantal objecten met betrekking tot Tiel en omgeving. Verder zijn de prentbriefkaarten en foto's die voorheen in klein formaat op de website te bekijken waren nu beschikbaar in een hogere resolutie zodat men hierop kan inzoomen. Aan de beschrijvingen wordt nog veel werk verricht om het zoeken nog gemakkelijker te maken.

Een aanzicht van de gerfkamer bij de Sint-Maartenskerk in Tiel. Mogelijk afgebeeld in het werk: De geschiedenis der zeventien Nederlanden, uitgegeven in twee delen 1873-1880. Houtgravure van Isaac Weissenbruch

Activiteitenkalender 2015-2016

Het buitenland-thema van de lezingencyclus in 2015-2016 is Scandinavië.

De aanvangstijd is 20.00 uur en de plaats is Regionaal Archief Rivierenland (R.A.R.), J.S. de Jongplein 3 te Tiel, tenzij anders vermeld. De meeste activiteiten zijn voor leden gratis op vertoon van de ledenpas. Niet-leden betalen € 5,-.

Donderdag 24 sep 2015 – film
As it is in heaven, filmvertoning
Bioscoop Metro, Tiel

Zaterdag 10 okt 2015 vanaf 10.30 uur –
Kleine excursie naar het vernieuwde
Heemkundig Museum in Ommeren
Ommeren

Donderdag 29 okt 2015 – lezing
Geschiedenis van Scandinavië
door mevrouw Hilwig Sjustedt
Regionaal Archief Rivierenland,
J.S. de Jongplein 3, Tiel

Dinsdag 10 nov 2015, 19.30 uur – lezing
De Raad van Beroerten
door drs. Sander Wassink
Regionaal Archief Rivierenland,
J.S. de Jongplein 3, Tiel

Dinsdag 10 nov 2015 – extra ALV
Extra ledenvergadering direct na afloop van de lezing De Raad van Beroerten

Dinsdag 1 dec 2015 – lezing
De Tielse muntslag
door drs. Arie van Herwijnen
Regionaal Archief Rivierenland,
J.S. de Jongplein 3, Tiel

Zondag 10 jan 2016, 15.00 uur –
Nieuwjaarsreceptie in Scandinavische sfeer
Regionaal Archief Rivierenland,
J.S. de Jongplein 3, Tiel

Donderdag 21 jan 2016 – lezing
Scandinavische muziek
door Pierre van der Schaaf
Regionaal Archief Rivierenland,
J.S. de Jongplein 3, Tiel

Donderdag 18 feb 2016 – lezing
De geschiedenis van Varik
door Alex Olzheim
Regionaal Archief Rivierenland,
J.S. de Jongplein 3, Tiel

Donderdag 3 mrt 2016 – lezing
De Samen, bewoners van Lapland
door mevrouw Versteegh
Regionaal Archief Rivierenland,
J.S. de Jongplein 3, Tiel

Dinsdag 22 mrt 2016 – lezing
Scandinavische schilderkunst
door mevrouw Annetje Both
Regionaal Archief Rivierenland,
J.S. de Jongplein 3, Tiel

Donderdag 14 apr 2016, 19.30 uur –
Algemene ledenvergadering
Regionaal Archief Rivierenland,
J.S. de Jongplein 3, Tiel

Zaterdag 23 apr 2016, 9-18 uur –
Grote excursie naar Dordrecht

Zie voor meer informatie de website
www.oudheidkamer-tyel.nl

Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken

De Nieuwe Kroniek is een uitgave van de Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken. De Oudheidkamer is opgericht in 1901 en houdt zich bezig met het verleden van Tiel en het Rivierenland en de relatie daarvan met het heden. De vereniging deelt zijn kennis over het cultureel erfgoed van stad en regio met beleidsmakers en andere belanghebbenden en volgt kritisch ontwikkelingen die het erfgoed kunnen aantasten. De vereniging stimuleert initiatieven die het aandachtsterrein van de vereniging raken. De programmacommissie biedt de leden van de vereniging ieder jaar een uitgebreid lezingen- en excursieprogramma. Naast stad- en streekgebonden onderwerpen krijgen ook meer algemene onderwerpen op cultureelhistorisch gebied aandacht.

De vereniging kent de volgende werkgroepen:

ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP BATO
Waakt over de bodemschatten en zorgt voor het documenteren en toegankelijk maken van waardevolle bodemschatten.
Contact: Willem Spekking.
E: willem.spekking@wur.nl

HISTORISCHE WERKGROEP TIEL
Verzorgt publicaties over streekgebonden historische onderwerpen en legt het heden en verleden vast in beeld en geluid.
Contact: Beatrijs van Dijk
E: bvdijk@rarivierenland.nl

De HWT heeft het Lustrumboek 2016 in voorbereiding. De redactie is op zoek naar beeldmateriaal, in de ruimste zin, uit de periode 1914-1918. Diegene die wat beschikbaar heeft mag zich melden bij Jan Bouwhuis, hwt@fotobouwhuis.nl

COMMISSIE ERFGOED
Waakt over de talrijke monumenten en ander cultureel erfgoed in Tiel en de regio.
Contact: Lou Dalderup
T: 0344-613141

PROGRAMMACOMMISSIE
Stelt het Jaarprogramma van de vereniging samen.
Contact: Frits Kat
E: fritskat@wxs.nl

BESTUUR
Contactadres bestuur
Ton de Kok,
Wethouder Schootslaan 2,
4005 VG Tiel
E: secretaris@oudheidkamer-tyel.nl
Het lidmaatschap voor het kalenderjaar 2015 van de Oudheidkamer Tiel bedraagt € 20,-.

Uitgebreide informatie over de vereniging, de werkgroepen, het jaarprogramma, de uitgegeven en nog voorradige boeken, de eerder verschenen nummers van de Nieuwe Kroniek en nog veel meer vindt u op de website van de vereniging: www.oudheidkamer-tyel.nl

REDACTIE DE NIEUWE KRONIEK
Ger Hemel (eindredactie), Bert Leenders, Pierre van der Schaaf, Peter Schipper en Wim Veerman.
Contact: E: nieuwekroniek@oudheidkamer-tyel.nl

Realisatie: emjee | grafische vormgeving, Varik
Foto omslag: RAR/Collectie Bouwhuis

Leden van de Oudheidkamer ontvangen de Nieuwe Kroniek gratis.

De redactie heeft getracht de rechten betreffende foto's, afbeeldingen, teksten e.d. van derden, gebruikt in De Nieuwe Kroniek, te achterhalen. Indien personen of instanties van mening zijn dat hun rechten niet voldoende zijn gerespecteerd, dan kunnen zij daarover contact opnemen met de redactie.

Meningen of feiten, weergegeven in de bijdragen aan dit blad vallen onder de verantwoordelijkheid van de betreffende auteur. Redactie en uitgever zijn hiervoor niet aansprakelijk.

Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken

Zaterdag 10 okt 2015 vanaf 10.30 uur

Kleine excursie
naar het vernieuwde Heemkundig Museum in Ommeren

Jaarlijkse Betuwse Maaltijd
De jaarlijkse Betuwse Maaltijd is ditmaal een onderdeel van de kleine excursie naar Ommeren op 10 oktober.

Foto omslag: RAR/Collectie Bouwhuis. Foto gemaakt door Jan Bouwhuis in 1993 met een radiografisch aangestuurde fotocamera die onderaan een vlieger was bevestigd

